

~~30690/7. A~~

Видавництво „Відродження“

випускає дешеві і загально-доступні книжечки з красного письменства й різних областей знання. Книжечки виходять серіями по 10 № у кожній, в розмірі від 1 до 3 арк. друку й ціною від 10 до 20 коп. книжечка.

В перший десяток увійдуть такі твори української літератури:

- № 1. **Ів. Котляревський**, Наталка Полтавка.
- № 2. **Гр. Квітка-Основьяненко**, Перекотиполе.
- № 3. **М. Гоголь**, Сорочинський ярмарок.
- № 4—5. **Т. Шевченко**, Гайдамаки.
- № 6. **Марко Вовчок**, Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).
- № 7. **Ів. Нечуй-Левіцький**, Рибалка Панас Круть.
- № 8. **Ів. Франко**, До світла.
- № 9. **В. Стефаник**, Синя книжочка.
- № 10. **██████████, ██████████** й ин. оповід.

При кожній книжечці портрет і короткий життєпис автора.

Другий десяток міститиме популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя. Друкують ся:

2006

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ.

РИБАЛКА ПАНАС КРУТЬ.

ОПОВІДАННЯ.

~~30690~~ / 7 А.

Ціна 10 коп.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ВІДРОДЖЕННЯ“.

— 4. 7. —

604.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 46105

Передмова.

Левицький Іван Семенович (псевдоніми — Нечуй і Баштовий), син священика, родився р. 1838 в містечку Стеблеві Канівського повіту в Київщині; учився в богуславській духовній школі (1847—53), духовній семінарії (1853—59) та академії (1861—65) в Києві. Скінчивши академію, Левицький був спершу вчителем словесности в духовній семінарії в Полтаві, а потім учителював по гімназіях — в Каліші, Сідльці, та Кишиневі. Р. 1885 він покинув службу, вийшов на пенсію і живе в Києві. На ниву письменства Левицький виступив р. 1868; перші твори його „Дві московки“, „Гориславська ніч“ — („Рибалка Панас Круть“) та „Причепа“ — друкувалися в журналі „Правда“, а потім в р. 1871 вийшли у Львові окремим виданням під заголовком: „Повісті Івана Нечуя, т. I“; р. 1874 у Києві видано „Повісті Івана Левицького“, де надруковано: „Хмари“, „Не можна бабі Парасці вдержатись на селі“ і „Запорожці“; р. 1880 з'являється повість „Кайдашева сім'я“, р. 1881 — „Бурлачка“, р. 1883 — „Микола Джеря“ (в збірнику „Рада“), далі „Старосвітські батюшки і матушки“ (Зоря, 1891 і окремо), „Поміж ворогами“ (Зоря, 1893), „Старі гуль'яті“ (Складка, 1897), „Гетьман Виговський“ (1900) і багато інших в журналах та окремо. З наукових та популярних праць Левицького відомі: „Перші київські князі“ (Київ, 1875), „Татари і Литва на Україні“ (1875), „Унія і Петро Могила“ (1875), „Світогляд українського народу“ (Правда, 1876), „Український гетьман Богдан Хмельницький“ (Львів, 1878), „Історія Руси“ ч. I (1878—81), „Гетьман Виговський та Юрій Хмельницький“ (1881), „Українство на літературних позовах з московщиною“ (1891) та ин. Починаючи від кінця 90-их рр. Левицький заходився коло **повного видання** своїх творів; досі вийшло сім томів; перші два томи появилися вже й другим виданням. В українському письменстві Левицькому належиться одне з найперших місць; його написані рукою справжнього художника повісті й оповідання подають реальні картини з життя різних верств українського народу, але найкраще у його виходять постаті селян та духовенства.

Рибалка Панас Круть.

Там на Україні, де долинами тихо тече Рось, там між горами, між дубовими та липовими лісами стоїть велике містечко Богуслав.

Висока гора скотила ся косогором і обірвала ся над самою Россю високими, рівними, як стіни, кам'яними скелями та проваллєм.

Глибоке провалле розійшло ся в гору рукавами далеко на всі боки, повиставляло проти сонця свої жовті глинясті боки. По-над самісінькою Россю, по-над глинястими стінами, поміж купами каміння вєть ся дорога, а по дорозі с'різь невеличкі місточки на глибоких та вузьких долинках, де глибоко на дні між високою кропивою та бурянами, по під вербами, тихо лл'єть ся з камін'я на камінь вода, а по тій воді слід ком дійдеш до криниці з чистою водою, до зелених верб дєсь в найдальшому куточку долинки. На ту криницю з гори дивить ся дві-три хатини з хорошими зеленими садочками, з білими стінами, з веселими віконцями.

На самому косогорі розлягло ся містечко. Тулять ся одна до однієї невеличкі жидівські хатки з вікнами і дверима, обведеними червоною краскою; обнизали вони кругом низкою глибоку долину. Де-котрі попри-мощувались на крутих боках долини, підперті високи-ми стовпами. Глянеш на них, і здаєть ся тобі, що вони

стоять або на дибах, або на химерних ногах. Де-котрі позлазили вниз, поховались між купами каміння, по-притулювались до провалин.

А в містечку хатка на хатці! З хатами помішані якісь хлівці, якісь загороди з хворосту і з дерева, недостроєні, з одною або з двома стінами, а часом з однією покрівлею на чотирьох стовпах. Кругом хат скрізь смітник, скрізь грязь, купки соломи. Між хатами никають голодні кози, смичуть стріхи корови. Попід дверима качають ся купами замурзані, обстрьопані, закудлані, трохи не голі жидинята в лапсердаках на грудях, в ярмулках на головах.

На базарі стоять рядками малесенькі крамниці, наче скриньки, понизані низками. В кожній крамниці одчинена ляда і обперта на стовпець. А з тих одчине них вікон виглядають голови старих жидівок і жидів з страшенними, худими, жовтими обличчями, з запалими очима, синіми губами. На них старе засалене дрантя. Їх смутні очі наче оплакують той крам, що лежить на лядах перед ними: шматочки сірки, цвяхи на сковорідках, шевську смолу на тарілках. А там далі худий, довгий жид куняє над шапlickами з смолою та льогтем, над шматками крейди, над чарками, пляшками та горшками.

Рядочки крамниць схожі на рядочки тих будочок, що ставлять на жидівських кладовищах, над гробками. Глянеш на ті крамниці, на тих крамарів і здаєть ся тобі, що то поодчинялись жидівські гробки, з котрих виглядають на світ живі покійники.

Восени і весною, як розпочнеть ся негода, все містечко з хатами і крамницями неначе плаває в грязі, рідкій і прозорій, й одбиваєть ся, неначе в воді. Старі жиди й жидівки бродять, як ті чаплі, по коліна в грязі; жидинята хлюпошуть ся, як поросятка, а сидухи з бубликами, з варевом сидять на горбиках, як ті жаби на маленьких болотяних острівцях.

І ніде ні садочка, ні квіток. Нема на чому запити ока, нема на чому одпочити душі! Байдуже дітям Ізраїля про зелені сади, про пахучі, гарні квітки! Тим крамарям хоч і в болоті полоскатись, аби звідтіль достягати гроші. Нечепурні Рухлі та Хайки замітають своїми нечистими спідницями смітники. І якби не Мой

сеєва субога, то вони і не чистили ся-б, здаєть ся, ніколи; так би й потліли живцем в нечисті. Тільки де-не де стоїть довгошия вишня, безлиста акція по-під кращими хатками. На земляній покрівлі хаток та крамниць повиростали кущі зеленої трави та березки, зелене бадилля дикої лободи та часом вибігала на верх, на покрівлю прудка коза, щипала травичку, або стояла, піднявши в гору мордочку з борідкою.

Рідко трапляв ся такий щасливий рік, щоб не було пожежи в місті. Часом отсе серед ночі, в одному закутку містечка схопить ся полумє і покотить од кінця до кінця, піднімаючи червоні язички до самого неба, розкидаючи огневий світ, — червоний, як кров — по скелях, по церквах, по лісах та горах. Все те одкидало ся, одбивало ся в тихій воді, що червоніла, мов полита кровю. Здаєть ся, що саме пекло не таке страшне, як тоді буває страшне містечко. А в диму, в полумі бігають, як несамовиті, бородаті жиди, розтріпані жидівки, тягнуть перини, несуть подушки. По-під хмарами літають сполохані голуби, а дим то білий, то чорний, смоляний, застеляє хмарами ясне небо. І ратувати нікому: горить, поки само собі схоче... А другого року починає з другого боку, злиже, як корова язиком, півсотні хаток та крамниць. З того попелу де не візьмуть ся маленькі хатки, ще менші крамниці, вкриті очеретом та землею; потім помаленьку підрастають, вкривають ся дрянищами, або подекуди й бляхою, а там дивись — знов палають в полумі і знов сходять, як гриби після дощу. Невгамовані, живучі діти Ізраїля! І в воді не тонуть і в огні не горять!

Гляньмо-ж з міста вниз на Рось і на Зароссе. Як же там хороше, як чудово! Там Рось тихо пливе зеленою водою між високими камяними стінами, котрі ще трохи подекуди аж понагинались, заглядаючи в воду, дивлячись на свій ясний одлиск в тихій прозорій воді; на синьому перекинутому небі одлиск то сірий, то червоний, то яснозелений од зеленого, як оксамит, м'якого моху, котрим укриті камяні стіни, не наче дорогими килимами. По-під скелями обидва береги оперезались рядами густих зелених ліз, густого високого очерету. А там низше розступились скелі, розтали ся на роздоллі ніби високими будинками, то

полягли довгими рядами, купами, запинили річку острівцями. Розлила ся Рось рукавами й рукавцями поміж зеленими острівцями, розсипалась по камінні, переливаючи білу хвилю з кам'я на камінь, то вигинаючи воду, як шию лебедину, то розбиваючи її білими краплями в білій, легкій, як пух, піні. А там далі знов зійшли ся скелі до берегів, знов підняли ся над водою гори. А за горами розістлала ся широким подолом зелена лука. Рось вирвалась з неволі; як гадючка, тричі звертенилась колінцями по зеленій траві, лиснячи світлою водою, синім небом, білими хмарками в своєму лоні. Сховалась гона за скелею, за лісом та горою, за сахарнею, що обперлась боком об скелю, піднявши в гору високий задимлений стовп, мов та чапля довгу шию в осоці.

На низу, од гатки до гатки ходить по Росі важкий порон на товстій кодолі; греблі з тарасу помережили річку, неначе чорними шнурками, або стежками. Водяні млини, попритулюювавшись до високого кам'я, поховавшись під зеленими вербами, крутять день і ніч чорними колесами. На греблях, на пороні снують люде, як комашня. А нижче млинів, в водяних шумах зграями купають ся під шабас жиди, як те гайворонне. Тонконогі, худі українські жидки лазять по мілководді, як ті бусли. Руки їх довгі, тонкі, як цівки; ребра полічити можна. Здається, ціле жидівське кладовище встало, щоб пополсскати залежані кістки в воді.

А там за Россю, на роздоллі, по-під горами й долиналих розсипались, як та череда, невеличкі біленькі міщанські хатки в вишневих садах, в яблунях та кучерявих грушах. Городини скрізь пообсажені як Росії високими вербами, а на ровах росте рядами, густими як руно, зелена дереза. Між сірими скелями стоїть стара церква з трьома верхами, сіра, поросла сизим та зеленим мохом, як самі скелі, а друга — нова й хороша, мурована — стоїть над самою водою, на високім шпилі, з високою дзвіницею; стоїть вона, як свічка в підсвічнику, горить проти сонця блискучим хрестом. Так хороше, так чудово кругом і знизу і на горах, де зелені ліси то виглядають з долин кучерявими верхами, то виходять і виступають сміливо на самі гори. Аж одпочивають очі по зеленому лузі, по блискучій

воді, по хатах та садочках. А тихе лелінне зеленої Росьової води по камінні, шум з-під млинових коліс, котрі мигають своїми лопатнями, як тии крилами, пускаючи з себе довгими разками краплі прозорої води, а тихий, благодатний літній вечір — наводить на душу тихі думи, втихомирює серце, в котрому і сам не счуєшся, як примічаєш ласку і любов до всього, до всього, що тільки є навкруги тебе, що тільки з усіх усюдів позирає на тебе...

Завернеш випадком в жидівську, або міщанську хатину, та глянеш на життя людське — і де та веселість дінеться! Весело й хороше там на світі божому, та погано жити там людям.

В маленькій жидівській хатині, перегороженій тонкою грубою, живе по три, по чотири сімї. Господь їх знає, де вони там гнізяться! Кишать жидинята, як комашня, обідрані, в чорних сороченятах та нагрудниках, бліді, золотушні, з червоними, слабими очима. Жидки сидять, кравцюють руками, швидкими та сухими, як кість. А самі бліді та худі, тільки очі блищать! Старий бородатий жид, напнувши біле покривало, киває до вікна головою. За шаг паляничка, одна цибулька, або головка часнику — ото його харч на весь день! Жидівка годує кашею малу дитину, а кругом неї п'ятеро жидинят пантрує її в вічі, а п'ятеро качаєть ся по землі. Тісно притулює вона до себе слабу дитину і цілує щоки та очі. І там, під гряззю та при бідности, при горі беться в грудях людське серце, і там криєть ся любов...

II.

Одного разу над містечком стояла тиха місячна, літня ніч. Високо, трохи не серед неба стояв місяць ясний, блискучий, повний. Синє небо аж блищало, а ясний місяць неначе одлип од неба, висів, як блискуча куля, над самісіньким містом, заглядаючи в Рось. На дворі ясно, хоч голки визбирай. Високо піднеслася над плисківатою покрівлею крамниць та хаток нова жидівська школа і блищала всіма вікнами, неначе

в середині палало полум'є. На другій горі темніли рядками гробки на жидівському кладовищі. Усе місто з плискватими дахами нагадувало ті картини, де бувають намальовані східні міста з своїми руїнами, з гробовими пам'ятниками. А високі верби на горі з круглими, кучерявими верхами наводили ману ще більше, нагадували про східні пальми...

Кажуть, що в глуху північ буває така година, коли засипає все на світі. Мабуть тоді така година йшла над містом. Місто заснуло, скелі стояли над водою, неначе думу тяжку думали; заснув ліс на горі, сумували зелені верби. Десь гавкнула собака з просоння та й замовкла; десь свиснув пізній соловейко та й задрімав. Глянеш на все те здалеки, з гори, і здається тобі, що бачиш якесь зачароване царство, де все поснуло й стало камене: і гори й ліси, і вода, навіть самий місяць з своїм тихим промінням скаменів і захолов. Так було тихо, аж якось мертво, наче все те бачиш, як намальоване якимись чудовими красками на якійсь чудовій картині; мов те дивне малювання ожило на полотні, виросло аж до великості справдішніх гір та лісів перед твоїми очима.

І чудно якось серед такого спокою! І примічаєш, що ти тут неначе зайвий; неначе кругом тебе все вимерло — все, що жило, а ти zostався сам. І не думки, не мислі йдуть на душу, а якийсь смуток, страх, бо чуєш, неначе в великій хаті, як стукає в грудях серце, як дзвенить в вухах кров. Знехотя озираєшся навкруги, чи не літають кругом тебе якісь інші істоти, чи не виглядають з-за кущів чийсь очі, чи не хлюпають ся в воді, чи не гойдають ся на зелених вербах зеленоокі русалки.

Там, над Россю, стоїть одна висока скеля, аж трохи схилилась над воду та над лози. З боків обсіли, обліпили коло неї густі верби. В скелі, внизу, проти місяця чорніла чорна тінь, неначе двері в середину скелі.

В таку північну добу звідтіль, з-під тої скелі виступили дві постаті людські, білі, як мерці в білих покривалах. Вони несли щось довге та чорне, взявшись руками за кінці. В одного чоловіка біла борода висіла

до пояса, а лиса, як коліно, голова блищала при місяці, неначе скляна. Друга людина була середніх літ з чорним волоссям, чорним вусом... Білі сорочки на їх при місяці здавались ще білійші; люде ті проти місяця були неначе аж прозорчасті, наче білим туманом повиті, неначе на березі блукали якісь тіни не сьогосвітні. А то були живісінькі люде: один був старий рибалка Панас Круть, а другий — молодий, Панько. Вони ви носили свої човни, що були сховані в тій кам'яній печері од негоди. Поклавши човни при березі, вони почали стягати сітку, котрою були вкриті лози, як павутинням. Тихо шелестіли зелені вершечки ліз, розхилиючись; сітка, як намітка, моталась жмутами в руках; білі поплавці з березової кори біліли разками по лозах, по зеленій траві, падали на землю з рук. От уже сітка складена в човни. Обидва рибалки поприпадали на вколішки на хибких човниках, обперли ся веслами в білий побережний пісок... Зашипів затужавілий пісок під човнами і два човни, як два селезні, тихо полинули по воді, покидаючи за собою легенький слід, що розходив ся, як промінь по тихій воді. Весла лягали на воду рубом, сітки клались на самісіньку воду. Ні одна крапля не ляпнула, не сполохала водяної птиці.

А тим часом, роблячи діло, рибалки тихо загомонили проміж себе. Старий Круть забубонів товстим толосом. Їх розмову підслухали зелені верби, нерушими скелі, ясний місяць та соловейки.

— Діду Панасе! — питає Панько.

Дід мовчить, неначе не до його говорить ся.

— Діду Панасе! — питає Панько вдруге.

Помовчав знов дід, а далі одказав знехотя:

— Та чого?

— Кілька пак років, як ви, діду, бовтаєтесь отут за рибою?

— А тобі на віщо? — одказав дід трохи сердито.

Дідови не дуже хотілось балакати, а Панькови приспіла охота доконечне питати його.

— Та так! — каже Панько.

— Чи давно я отут бовтаюсь? — почав дід, неначе сам до себе, та й задумав ся. — Моя покійна

Одарка, царство їй небесне, померла перед Петрівчанним пушаннем. А тому вже, мабуть, буде двадцять років ще й трн. Таки-ж з того часу я покинув усе і почав ловити рибу.

— Двадцять років ще й три! — промовив Панько, прицмокуючи. — А під котрою-ж то вербою ви, діду, закопали гроші?

— Що таке?

— Гроші! — одказав Панько.

— Які? — питав дід, наче трохи здивувавшись.

— А ті, що ви заробили на рибі! — одказав Панько.

— Гм! закопав я гроші, тільки не під вербою, а в шинкарки в скрині..

— Оттак! А на віщо ви дали гроші шинкарці до схованки?

— За горілку! — одказав дід твердо.

— А на віщо-ж ви пете?

— А біс його зна! мабуть тим, що хочу!

Панько стиха усміхнув ся.

— Чим же ви діду, промишляли, поки ще була жива ваша покійниця? — питав Панько.

— Еге-ге! За що я не брав ся, до чого я не кидав ся?! Я, бачиш, таки тутешній мішанин з батька, з діда, з прадіда. Чи бачиш — ондечки на горі, над проваллем, коло каміння стоїть хатина, коло неї жменя города? Старий рів заріс густою дерезою. Отам я звікував свій довгий вік, оттак вона стояла при батькови.

Дід згадав про літа давні, минувші й розбалакав ся.

— Тільки й зазнаю я того щастя, як був я малим хлопцем. Що було нїбігаєш ся, нагуляєш ся з хлопцями по тих горах, по тих долинах в гилки, в хрещика! що було купаєш ся в Росі, налазиш ся по тих скелях високих, де птиці вють гнізда! А прибіжиш, було, до дому, чи зіси шматок хліба, чи й нї — де впадеш, там зараз і заснеш, чи в хаті, чи й під хатою на призбі. А зійде сонечко — знов несуть тебе ноги на скелі, знов купаєш ся в Росі, печеш ся на піску, або ганяєш за вівцями, доки мати не покличе

обідати. І де брала ся та сила в тих ногах? Тепер мене на круту гору вже ледве ноги виносять... Та й давня-ж то річ! Як згадаю, то так неначе все мені снилось, а не жило ся. Матір уже давно забув, навіть яка була на виї. На-силу мріє мені, як в тумані, якась ви-сока молодиця в жовтім очіпку, без хуски на голові. Сидить, було, на призбі та все сорочки латає.

— Взяв мене батько од череди й почав учить кравцювати. Він, бач, був кравцем і кушніром. Все, було, шиє кожухи та свитки та бе вовну на струні; все, було, деркотить струна в сінях од ранку до вечора. Робимо, прццюємо було з батьком, а прибиль не дуже було позначаєть ся. Все, було, в нас недостача: ходимо в лаганій одежі та харчуємось по злиденськи. А прийдець ся класти чинш, було батько грошей позичає.

— Оженив мене батько, а сам умер, покинув мені отой ґрунт, три овечі шкури та два незапродані кожухи.

— То ви, дїду Панасе, вмієте й кравцювати? — казав Панько. — Пошиєте-ж мені кожушину, як прийде зима?

— Кравцювати... Чи кравцювати-ж тільки? Чого я не вчив ся, за віщо я не брав ся на своєму віку?! Я й кравцював, і кушніював, був шевцем, стрільцем, а далі кинув ся до цимбал, став музикою. А тепер, як бачиш, я рибалка. Брав ся я за все, та не було мені шастя-долі ні в чому. Оттак, як бачиш! Як тепер не маю нічого, так і тоді не було нічого. Неначе вчепила ся до мене недоля, та й годі! І день, і ніч думаю, а все не вгадаю, чого я такий нещасливий. Чи мені Бог уже не дав талану, чи на мене змалку насла-ю, чи мене такий піп хрестив, чи, як співають в пісні: „такі куми брали, шастя-долю одібрали“. А може мені Господь не дав розуму, як от другим людям?..

Дід Панас замовк і задумав ся, і Панько задунав ся.

— Але-ж ні! — промовив дід разом як прокинувшись. — Я не дурний, і розуму мені не позичати в людей. Чи повіриш, на що, було тільки гляну, вже й умію, вже й сам зроблю, та ще й як зроблю! І батько покійник було дивуєть ся, що я так швидко

вивчив ся шити кожухи, і швець показав мені тільки раз, як чоботи шити, і дяк наш дивував ся, що я так швидко вчу ся, мов з огню рву, мов з жару хапаю. А малим хлопцям як був, то пороблю було кіскою колеса млинові і пятирні, зовсім, як у млині. І на цимбалах ніхто не вчив мене грати. А вже, було, як почую пісню, або козака до танців — зараз було перейму, і сам отсе як почну міркувати, та й складу до ладу, та й заграю, аж у самого жижки дріжать до танців. Ні! Господь не обидив мене розумом. Я, мабуть, нещасливий. Мабуть, така вже моя доля...

— Але-ж ви, дїду, таки щось заробляли?

— Постривай бо, не сунь ся поперед батька в пекло! Заробляли...

Панько замовк.

— Заробляти — я заробляв потроху, та не міг, як то кажуть, на ноги зпастись. Нїяк, було, не зберу тих грошенят, щоб разом закупити краму, разом пристісти до роботи, разом продати, разом і гроші забрати! Перепадає було там, цїдять ся сяка-така копійчина за копійчиною, капає було потроху. А більш того було, що отсе візьме та й порветь ся зовсім... А тут було, прийде строк платити панови чинш за оту дерезу... Давай, хоч з колїна вилупи! Плачу бач за те, що моя землянка притулилась до панського глинища! Треба-ж і прожити, і прохарчуватись, треба-ж і одягтись. Думав я та гадав, як би тут у світі хоч не забагатїти, — куди вже нам до того! — то хоча зпастись на ноги. Ото раз якось пішов я до Берка, таки до сього, що й тепер держить заросянський шинк та млини. Тепер він, бач, трохи скапцанїв. А тоді... було, ходить похоче в блискучому, довгому каптані, позакладавши назад руки, а на голові шапка боброва, аж волос вилискуєть ся, на ногах білі панчохи. Ходить було, тільки колише довгими чорними пейсами. Прихожу я, Берка не має дома, тільки Берчиха сидить, прибрала ся, як та пані, та плетє панчохи в руках. — Здорова була, Рухле! — кажу їй. А вона як-визвірить ся на мене!

— Яка я тобі Рухля! свиня ти, мужик, гадюка! яка я тобі — ти? я з тобою свиню пасла, ци що?

— А що-ж ти таке в сякого такого? — питаю її

— Хиба з не бацис! я пані, не музишка...

— Еге-ге! кажу. — Таких панів на базарі по сім за цибулю! А де Берко? Я прийшов позичати грошей.

Як натякнув я за гроші, зараз моїй Берчисі як рот заціпило. Вже і не сердить ся! Звичайно, жидові грішми рот залатаєш. Попобий на всі боки й заплати, то пропаде, як на собаці.

А тут і Берко рип у хату. Я до його; говорю йому, що так і так, будь ласкав, зарадь — позич грошей.

— Добре, — каже Берко. — А де ж твоя застава?

— Он на горі стоїть! — кажу.

— Я твоєї дерези в заставу не хсцу! — одказує він мені.

— Яка там в гаспида дереза! — кажу йому. — Бери хату та ті кожухи, що нашію.

Згодив ся мій Берко. Закупив я краму, нашив кожухів та шапок. Найняв я конячину та потяг ся аж на Довгопільський ярмарок, на степи, коли чував... А ярмарок там ставав об другій Пречистій. Що там за сильний ярмарок стає у тому Довгопільлі! Куди нашо-му! І в слід не вступити.

Іду я ще до світа ліском по долині, а ярмарок уже чути. Не то реве, не то стогне, але гуде-гуде, наче сто роїв вийшло разом, сто млинів меле, або земля стогне — от-от трясиметь ся! Коли виїжджаю з ліса, аж там по-під лісом між кущами на дорозі, на стежках позасідало жидів, як того звіря хижого!... Чи несе молодиця на продаж або птицю, або овочі, чи везе хто возом — де не візьметь ся жидова з-за кущів, з-за ровів, так і вкриють, як та галич. Рвуть з рук, смикають, ростягують клунки, не поторгувавшись несуть в хати та ще й лають людей... Бий їх, сила божя! Нападуть часом на молодицю або на чоловіка, мов чорти на грішну душу. А все то, бач, щоб не допустивши людей до ярмарку, дешевше купити і обдурити. Ціну дають, як на сміх. І не з одного воза поростаскували клунки...

Сердешний мужик не похопить ся й оглядітись. А жидинята тому й раді; стромляють руки між полудрабки та витягають, що нглапають. По-злодійськи, бач, роблять, а справи не знайдеш!...

От візджаю я в ярмарок, трохи неначе на взгір'є. Ярмарок саме заклекотів, як окоп в казані, розсипався так трохи на низік мосту. Як глянув я на той ярмарок з гори, то аж стовпом став! Господи! що-ж то за сильний був ярмарок! І вродився й охрестився і мабуть вму, то такого не бачитиму. Хіба склади до купи з двадцять! Куди не кинь оком на всі боки, скрізь люде, та й ще люде — так і ходять хвилию, або як той густий ліс, що ним гойдає великий вітер. Мабуть більше, як десять риз, не сказав би, засіяно самісінькими людськими головами. Чорні, сиві шапки, жіночі хустки так і ворущать ся, як ота комашня, коли розгребеш їх гніздо. Проміж людських голов стирчать рогаті волячі голови, а на кінному — кінські голови чорніють, наче понизані разками. Тіснота, як у церкві на Великдень — і протовпитись не можна. А довгополі жидки так і літають, так і снують між людьми, як ті джмилі. Якого там краму не було, Господи милостивий! Що там було товару, коней! Кавунів, динь, капусти — не сказати возами, але горами. А там вози добрі кінські й чумацькі, обідде міцне, чудове, колеса, ложки. Гончарі заставили горшками таке місце, як наш базар: чумаки стояли цілими валками. Серед базару під шатрами торгували жида та коробейники стрічками, ситцем, матирбасом, і всякими матеріями, а дівчата та молодичі обліпили їх, як божоли свою матку. Що там було бубликів, паляниць, печеного й вареного!.. А коло містка засіли аж в три ряди старці, старчихи та лірники. Всі грають і співають. Та хороше-ж співали! — краще, як дяки в церкві, та все пісень таких жалібних. Кругом їх слухають люде, попід пиравши голови руками. А далі на возах стояли діди, піднявши шапки на палицях, та викликали: сюди, мов, шевці й кравці, шаповали й коновали, крамарі, гончарі, чумаки й козаси — щось маємо казати!... Той оповіщає ціну за роботу у якогось пана, той розказує, що пропало троє коней перистих. А народ товпиться, снує, дивиться, гомонить, розказує, про що викликали, які ціни. Як вергався з ярмарку, то й тоді гуло в ухах до самісінького вечора.

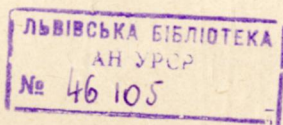
Нирнув і я з конячиною та з візком в ту гушавину. Розіклав я свої причандали в ряду, повтикав кілки,

розвішав кожухи, шапки. Коли оглянусь, коло мене з одного боку жид, із другого боку жид з кожухами та смушевими шапками. Надала мене лиха година стати між ними! Висять мої кожухи, минають люде мій крам; а в гаспидових жидків, отсе дивлюсь, спорожняється рядок за рядком. І бий його, сила божа, з тими жидами! Сухі, довгі та тонкі, як хорти, швидкі, вюнкі, звиваються коло покупців, які ті вюни. Отсе стою та дивлюсь, а жид витягає з гурту за пояс мущика. Підгляжує, як той крюк, і зараз вгадає, кому чого треба. Мужик звичайно впугається в одержу, як на ярмарок, та ще й понакладає й сього, й того і за пазуху, і в кишені і в відлогу, в одній руці мазниці, а в другій батіг. Лає жида: та одчепись, невіро, піді під три чорти, або й далі!—А все таки йде за жидом. А жид так і вертить ся, так і виляє хвостом, крутить ся, як навісне веретено. Як той хорт, зіпнеть ся на вішалку, вхопить зубами шапку, накинє на чоловіка, накинє кожух на плечі. А сам то з боку, то з заду, то з переду, то прискакує, то одскакує, обсмикає, обтягує! Повертає чоловіка та приказує; бий його, сила божа, де в його ті слова беруть ся! Лепече та сокоче, хвалить крам, нема, мов, кращого й на світі. Десь вихопить дзеркальце, плюне, обітре рукавом.

— А бацис, як хороше! На тебе всі люде дивлять ся. От козак! Дивись, як дівчина за тебе моргає! Дивись!

А чоловік, або парубок думає — може й справді. Повертається, та питає в жінки: Подивись бо, Мотре, чи в справді гарно? Бреше мабуть, псявіра! — А жидок вже й чоломкється по руці та гне таку ціну, аж сумно слухати. Жид зараз таки візьме та й спустить половину, аби, бач, забалакав ся покупець. А я стою та стою. Прийде хто, скажу свою ціну, як слід, щоб Бога не гнівити, не правлю по-жидівськи, як за батька: завгодно, бери, а не завгодно, як хоч — ніхто не силує. Минають мене люде. А обдурювати якось ніяково, та ще й гріх; якось і язик не повертається; до того, бач, треба призвичаїти ся, зараз не потрапиш... Бач, чоловіка підманювати якось не приходить ся...

Опівдні ярмарок почав рідшати, почали люде розходитись, поярмаркувавши. Поїхав і я; спродав чимало,

але й чимало до дому привіз. Думка така була — продати в себе на ярмарку на Дмитра.

Заплатив я Беркови гроші, а з процентом одпрохав ся: думав бач, набіжить покупець, поки до Дмитра. Покупець не набіг, строк прийшов; забрав Берко мої шапки, бодай його за печінки взяло! Процент, бач, був жидівський. А тут кличуть мене на окономію, кажуть платити чинш. Кажу — грошей нема, божусь, запрягаюсь: батечку й голубчику! буду землю їсти! нема, підождїть! — Не йме віри, вражий пан! Давай, хоч з коліна вилупи, хоч з землі викопай, хоч украдь, — каже. Не діждеш того, думаю, і грошей не дам. А він послав десятників на закуцію; забрали мої кожухи!... І в мене, як не було нічого, так і не зосталось нічого...

Дід Панас замовк, і Панько задумав ся.

Закинули рибалки сітку, одплили в гору й почали бовтами полохати рибу. Пішли одляски між горами, по лісах, по долинах. Голосна луна розлягла ся серед тихої ночі, одбиваючись по скільки раз од гори до гори, од скелі до скелі, наче ціле військо раз-у-раз стреляло з рушниць. Луна стихала далеко десь в лісі, а там знов одкликала ся дрібно та часто, неначе тріщало по всьому лісі сухе гилля, ламаючись і падаючи з дерева. Обізвав ся в лісі пугач, застогнав сумно та страшно — таким голосом, яким кричать люде в лиху годину перед наглою смертю; наче хтось тонує, наче когось різали. Заплакала сова на скелях, як дитина в сповитку. Замиготіли кажанки, неначе хто перекидав грудками. Пішла хвиля далеко по гладенькому поверсі води...

Промінне місяця ламало ся в хвилі, блищало, миготіло, рябіло, наче хтось сипнув з мішка на воду блискучими іскрами. Десь далеко, в глухому кінці, в місті, обізвав ся один півень, а за ним другий, третій... Рибалки перехрестились.

— Другі півні співають, глуха північ! — каже дід Панас.

— Глуха північ, — одказав Панько і знов перехрестивсь і шептав про себе: „Да воскреснесть Бог“.

Хапаючись, рибалки почали витягати сітку в човни. Риба блищала проти місяця білою, як срібло, лускою, тріпалась, побивалась в сітці, як муха в павутині.

Чимала шука вилась, як підкова, в руках у діда і гойдала човник, хибкий, як трісочка. Дід Панас потяг її по голові довбешкою. Риба зітхнула зябрами й простягла ся. І знов все замерло, все замовкло. Знов рибалки, крадучись по-під скелями, по-під лозами, разом закидали сітку з двох боків. Знов тихо забубобнів дід Панас, розпочавши розмову.

— Оттак бив ся, бив ся з нуждою; кинув кожухи, почав чоботи шити; капала потроху копійчина. А як померла моя жінка Одарка, залишив я й чоботи. Нехай йому син вражий, думаю! Роби, роби, одпочинку тобі немає, а на тебе все таки наполягає нужда. Покійний рибалка Кендюх — ти його не памятаєш — нараяв мені купити човен та ловити рибу. Оттак, як бачиш, брехаюсь оттут двадцять років ще й три. Не заважають мені тут ані жиди, ані пани. Годує мене й зодягає мене Рось, спасибі їй, як та рідна мати. А як померла моя покійниця, тут було тільки й розважу себе, як попливу по воді оттакої ясної, тихої ночі, як теперичка.

III.

— Чом же ви, діду, не оженились вдруге? — питає Панько.

— Чом? Багато розказувати, та нічого слухати, Адже-ж ти маєш жінку?

— Маю. Так що-ж?

Дід думав і згадував.

— Багато бачив я на світі молодичь і дівчат. Було, на весні, оттут на Росі, перевезу їх не одну сотню. Тепер я старий став, то й чудно якось згадувати про теє. А тоді було все придивляюсь, чи не вгляжу де таких очей, чи не почую де такого голосу тонкого, як був у моєї Одарки. Отже-ж не побачив... І до сього часу, хоч тепер я й старий, і тепер мені байдуже про теє... та й про покійну жінку вже забув ся...

— Здається, вона була з себе така невеличка, мала? — казав Панько.

— Куди там тобі памятати! Як ми брали ся, тебе

й на світі не було; а як вона вмерла, ти, мабуть, на припічку кашу їв...

Дід розговорив ся, згадуючи про свої літа давні, про своє давнє щастє...

— Моя покійниця жінка була дуже гарна. Чи бачиш, яка тепер тиха та ясна ніч? — оттака була моя Одарка. Тиха, як мала дитина, смирна, як те ягня. Ніколи не чув я від неї недоброго слова, ніколи вона навіть не сердилась... А оте синє небо не таке гарне, як були в неї тихі сині очі. Чи чув ти, як гарно між вербами співав соловейко? Оттакий голос був у неї чудовий, тонкий та рівний, як шовкова нитка. Сидить, було, вона кінець стола, шиє сорочку та все співає, та таких же тобі пісень смутних та жалібних. Було, сижу я коло роботи, нужу ся, гну ся — та звезду очима, гляну на її лице мале, дрібне, та добре, як у малої дитини... І не раз часом, було трапить ся яка пригода, як було зажурю ся та засумую — подивлюсь було на неї, і стане мені легше, якось наче аж одпочину. А як прислухаюсь до її пісні, то й чорні думки, було, одпливуть десь далеко. Забуду, було, на годину про свою нужду, стане мені веселійше, навіть якось до діла берусь охітнійше. А вона все, було, сидить, нахилившись над роботою, спустивши очі, виводить голос, як лляну тонку нитку. І тепер, хоч давно те діялось, я памятаю... Все, було, співає тієї пісні, що як кажуть:

Ой умру я, мій миленький, умру!
Збудуй мені кедровую труну.
Надінь мені лляную сорочку,
Та поховай в вишневім садочку,
Насип мені високу могилу,
Та посади червону калину,
Будеш, милий, по саду ходити,
Одно дитя за ручку водити,
А малее на руках носити...

А я їй одспівую, жартуючи, бач:

Ой деж тобі кедрини узяти —
Будеш, мила, в дубовій лежати!

Ой деж тобі вишчини набрати —
Будеш, мила, в бузині лежати!

А вона мені знов каже, проти мене ніби:

Ой умру я, умру
Та буду дивитись —
А чи буде мій миленький
За мною журитись?
А він зажурился,
В жупан нарядив ся,
Сідла коня вороного
Та їде женить ся.
Ой постій же, милий,
Ще ж я не вмираю,
Тільки в тебе, мій миленький,
Правди вивіряю!

— А я, було, аж сержу ся, що вона, бач, співає, наче проти мене, хоч, конечно, жартуючи.

— Отже-ж неначе знала, що вмере, наче душа її чула, що недовгий вік дав їй Бог. А, може, нужда вкоротила їй віку... Не зазнала вона в мене роскоші. Все, було, каже: — Як то ми в світі будемо жити і чим будемо жити? Все, було, журить ся. Та ще й на біду собі вдалась наче панянкою. І того, було, не їсть, й того не хоче. Все хотілось їй ласенького та добренького. А в мене Біг має, було, часом і хліба. Жаль мені було її; як дитині, купую було їй гостинця. А тут у всьому недостача; і того немає, і того треба.

— Дивлюсь та примічаю — почала моя Одарка вянути, мізерніти. Тане, як та свічка! Питаю, що тобі, що в тебе болить? Недобре мені, каже — погано мені. Та й похилить вона голову низенько. А в мене серце обіллеть ся кровю. Чую я щось недобре.

— На весні захворіла, а до Зелених Свят уже й звалилась. Перед Петрівчаним пушанням був такий чудовий теплий вечір; сонечко вже стояло на вечірньому пружі. На дворі тихо та тепло, як в вусі. Десь за Россю на болоті крикали жаби дрібно, наче хтось горохом сипав, а в лузі туркотала горлиця... І тепер,

— Як згадаю, то так як бачу все те, як тоді було, що тоді діялось.

— Сінешні й хатні двері були відчинені. Лежала вона і тихо стогнала, і ліки вже не помагали... Поглянула вона через двері на двір, а там видко було їй і Рось, і луки далеко-далеко, і ліс, і Пречистянську церкву на горі, і скелі...

— Як хороше на дворі — каже вона мені так тихо, на силу я почув. — Так мені обридло лежати... Виведи мене Панасе, на призбу, нехай я гляну хоч на світ Божий.

— Важко мені стало, бо я чув, що людина перед смертю бажає подивитись скрізь, оглянути, де вона ходила, де вона була. Взяв я її, вивів, посадив коло себе на призбі, укрити кожухом. Вечірнє сонечко блиснуло на неї червоним промінням. Глянув я їй в лице, і в душі мені похололо. Коло мене сиділа тільки тінь моєї Одарки. Тільки очі стали ще синіші, більші, яснійші та такі тихі, нерушимі, як скло, аж мені страшно стало. Здалось мені, що вона дивить ся на мене вже з того світа.

— Як гарно на дворі, — на силу промовила вона.

— А на дворі було і справді хороше. Як тепер бачу той вечір. Сонце наче лежало на Кучеренкових вербах, заховавшись трохи в зелене гилля. За Россю череда йшла з гори в містечко. На Пречистянській церкві горіли хрести червоним жаром. А жаби тихенько кракали, а горлиця десь далеко жалібно туркотала...

— Як хороше на світі — знов промовила вона, — ой світе мій красний, який ти хороший! Ой світе мій, як в тобі зелено та весело! А я в тобі, світе, ще не нажила ся.

— Дивлюсь — вона стала наче веселіша, але сльоза покотила ся з очей. Здавило мене, неначе хто вхопив в жменю моє серце і здавив з усієї сили. Коли чую — схиляється її голова на моє плече, та така важка, як камінь... Закрила очі й Богу душу оддала, навіть не зітхнула. Зовяла сидячи, як та квітка на сонці. Царство їй небесне!... Вбирали її, ховали, а я навіть сльози не пустив. Хожу тільки та дивлюсь. А в грудах мені важко; запекло ся моє серце.

— З того часу став мені світ немилий. Так мені

тяжко, так мені було важко, наче ота скеля лягла на мої груди.

Дід Панас показав на скелю рукою.

— Зранку було то сюди, то туди за роботою, то неначе було й байдуже. А прийде вечір — знов давить мене в грудях, тяжко мені, наче хто розриває мою душу. Сяду було, упоравшись, на призбі, дивлюсь на Зароссе. Сонце сідає за вербами, люде вертають ся з поля. Між вербами курять ся комини димом — жінки вечеряти варять. А мені з гори все видко: як заганяють молодиці товар, доять корови, як вони порають ся, як посідають люде по під хатами з дітками вечеряти... Щасливі, думаю, люде на світі, хоч і вбогі сіромахи, як і я, та в мене тільки Бог одібрав останнє щастє. І стане мені якось і заздрісно, і жаль мене бере, а коло серця так і шкребе, так і дряпає, не сказати — китями дере, або гадюка ссе. Сижу я на призбі — й сон мене не бере. В людських хатах все було позатихає, все посне. Місяць зійде й покотить ся геть геть в гору. А я все сижу та сижу. І не було в мене ніякої думки в голові. Ввесь отерпну, було, од смутку, zde ревенію. Ввійду в хату — там сумно, сумно, як в домовині! Тільки місяць блищить крізь вікна по столі, по стінах... Чую було, розказують, що мерці ходять. Ог і тепер гомонять, що Трубехівна ходить до своїх сиріт-дітей. А тоді говорили, що одна молодиця бачила свого мертвого чоловіка, як сама в степу жито жала та голосила: начеб то вийшов з жита. Сижу, було, я кінець стола та й жду, чи не прийде, було, покійниця, чи не зявиться або в дверях, або в сінях. Сижу було, одчинивши хату й сїни, та жду наче якого гостя дорогого і не боюсь ні трошечки, бо я зроду нічого не бояв ся. Огже ж не прийшла!...

— Тягне було мене, наче за поли на двір, на той шлях, кудою понесли її на кладовище. Вийду на шлях, а самі ноги несуть мене на ту гору, де кладовище. Вийду, було, аж на поле. На дворі видно як у день, видно мені все кладовище, всі хрести малі й великі, навіть гробки. Гляну, було, в той куток, де її поховали. Нема нічого! Самі хрести стоять та мріють при місяці. Жита та пшениці стоять, як удень.

— Як було плаваю сам один човном під отсими скелями в таку, як тепер, ясну ніч, то не раз було заглядаю за каміннє, за лози, під густі верби — чи не вигляне її лице з за зеленого листу, чи не жде вона мене під отими скелями, де, бач, ніхто не ходить.

— Тепер я старий став, про все мені байдуже, як старому дереву в лісі. Згадую й розказую про своє горе, як про чуже. А все таки найде година, як почну думати та думати, то й жалко стане, що не пожив я в світі щасливо, що не дожив я до старости вдвох — в парі. Тільки було, як приснить ся часом, то я наче аж веселіший стану. Отже-ж було й снить ся не гурт то. Тільки раз якось приснилась та так чудно, так чудно, що я досі не забув. І досі я не розумію, чи то воно мені снилось, чи може воно й справді було. І досі не пригадаю, чи спав я тоді, чи не спав... Але, здасть ся, не спав, бо так неначе бачив стелю над собою, навіть сволок і дошки на стелі.

— Чую я її голос... Співає вона пісню, ту саму, котру вона частійше співала, як була жива; та так же співає тихо, та так же жалібно! На душі мені стало легко, наче як здорове вертаєть ся після важкої болісти. Слухаю я, не наслухаюсь... Голос той рівний та тонкий, та м'який, як шовк, так неначе ллєть ся в мене з усіх боків в груди, в душу, а серце мліє, розмліває. Хочу встати та глянути, бо знаю, що вона сидить кінець сгола, коло віконця—звідтіль наче й голос йде—та не можна встати. Так тобі наче весь розімлів, розтопив ся, не сказати, як віск, чи од того великого жалю, чи од щастя й надії. І бою ся таки, щоб не перестала співати; нехай наслухаюсь, думаю. А вона отсе, переспіває та й тягне тим голосом довго та рівно, наче нитку виводить, та все тихійше та тихійше; затихає голос, тремтить, неначе її проймає якийсь великий жаль. Схопив ся я, озираюсь по хаті. А на дворі вже почало на світ благословитись. На стіні червонів ранній ранок. Кватирка на вікні була одчинена, а проти вікна на дерезі сидів соловейко та так же виспівував хороше та голосно. Одчинив я сінешні двері, дивлюсь на його, а він сидить на дерезині, співає, аж бадиліва під ним гойдаєть ся. Зашебетав він

раз, вдруге, втретє, а далі зняв ся, та й хто його знає, де він і дів ся! Наче потонув в небі на схід сонця. Чи соловейко-ж то прилітав до моєї хати? — скільки живу й зазнаю, то на моїй дерезі тільки цвірінькають горобці та цокотять сороки. Чи не душа то її прилітала до мене, співала мені пісню, щоб подати об собі звістку, щоб розважити мене. Бо, кажуть, і мертвому жаль, як живі побивають ся. А тепер уже мені про все байдуже!...

А тут і справді десь далеко між вербами, в зелених кушах, заспівав соловейко раз — та й замовк, вдруге — трохи хрипко, втретє — розкотив ся і розлив ся голосно та дрібно. Ще міцнійше і яснійше стало дідове згадування про ту чудну ніч, про той сон, про соловейка, про покійницю. І Панькова думка стала, як жива, наче бачив він очима все те, що розказував йому дід Панас...

IV.

На низенькому плисківатому острові, що заріс подекуди густими лозами, кругом обріс високим очеретом, обізвав ся другий соловейко, а за ним підняло ся з верб, з кушів, з ліса, з лугів щебетання, галас. Заспівали наче по птичому ліси, верби, лози, очерет, гори й долини. Десь в траві на лузі цвірінькали якісь пташечки. В містечку обізвав ся півень, за ним другий... закричали, перекликаючись, півні по всіх ярах, по всіх долинах, де були людські хатки.

— Швидко буде на світ благословитись, — промовив дід Панас.

— Еге! — одказав Панько.

Місяць скотив ся над Кучеренкові верби. З-за ліса, над сахарнею тихо зійшла зірниця, мигаючи срібним світом, наче веселими очима. Кінець ліса на темному небі трошки прояснилось. Над широкими сіножатями, над зеленими ярами встав легесенький туман. Далекий ліс на яру наче хто прикрив тонкою білою наміткою. Роса почала слатись по землі. Заплакали

зелені верби та лози дрібною россою; трава забіліла під россою, наче обсипана пилом. З теплої, як окріп, Росьової води встала тонесенька пара, як з гарячого казана, і тихо полягла в один бік, посхилявши вершечки. На дворі почало свіжішати. Ясний місяць зблід, засоромившись зірниці та червоного ранку. Змагають ся між собою день і ніч. Як глянути на захід сонця — там стояла місячна ніч; а глянути на схід сонця — там починаєть ся ясний день. По один бік Росі грала зірниця, обливав червонуватим світом веселий ранок. Хрести на Пречистянській церкві вже горіли червоним, раннім жаром, а по білих стінах світив місяць жовтим проміннем. Навіть одна половина діда Панаса була в ночі, а друга зачервоніла ранком по білій сорочці, білій бороді. Зачервоніли білі гуси, що одпочивали на маленькому зеленому острівці.

Потягли рибалки сітку. Затріпала ся, заблищала риба червонуватою лускою. Дід Панас виплутував рибу, клав собі в човен; налапав дві жаби і швиргонував їх з пересердя геть у воду. Жаби розчепірили ноги, як крила, полетівши по повітрі вперше на своєму віку, поблискуючи білими животами проти зорі.

— Чи не закинути ще раз? Сонце не сплоха зійде, — казав дід Панас.

— То й закиньмо! — одмовив Панько.

Закинули рибалки невод втретє.

— Бідував я рік, бідував і другий, а далі дивлюсь, що непереливки, кинув я ік нечистому своє ремесство. Спродав я свій гармидер. Старий рибалка Кендюх на-р-яв мені купити човна та ловити рибу. А я ще до того справив собі добру рушницю. Як отсе було стане лід на воді, то я за рушницю, та в ліс: брожу, хожу, поки ноги несуть.

— Ще, бач, замолоду, як я парубкував, — давня то річ! — дуже я любив співати пісень. Було отсе тільки почне вечеріти, зараз вихожу на гору, сяду на скелі над Россю та й співаю, аж поки не захрипну, аж луна було розлягаєть ся річкою. Співаю, аж сам себе слухаю! А то часом накличу піснею дівчат та хлопців, та заведемо улицю.

— Вже як став рибалкою, поки, бач, не посивів,

то й тут було вигукую, плаваючи по Росі. Нагукав я сим скелям та вербам! Будуть вони памятати рибалку Панаса!

— Справив я собі ще й цимбали. Попригадував я свої пісні парубочі, й сумні, й веселі, й швидкі та дрібні. Сижу, було, на призбі та митикую, прибираючи струну ік струні, голос до голосу. А як, було, прийде свято або неділя, йду було туди, де збирають ся хлопці та дівчата. Випю чарку, випю другу, та як вдарю по струнах, то було вже не дуже й приціляюсь, — самі руки бігають, наче хто другий водить ними. Стане мені й весело, й хороше; заграють й заспівають мої думки, аж у самого жижки трясуть ся до танців. Передо мною, як ті качечки на ставочку, впливають дівчата рядочками, бють козаки тропака, аж земля гуде! І забудеш було, що ти сіромаха, і вбогий, і голий, і босий; їй Богу моєму, було забуду й про покійницю. Сиплять ся пятаки в шапку мою, а шинкарка знай частує та частує! При молодих, бач, і сам трохи помолодшаєш.

— Щось мені, діду Панасе, не втямки, щоб я бачив у вас рушницю — промовив Панько.

— Не бачив... бо немає теперички. Була, бач, мені на віку причта... Одному попозі я розказував про неї на духу. А тепер я швидко вму, посивів я дуже — розкажу я тобі, щоб не все забирати й на той світ. В глуху північ я б і не розказував, та вже треті півні співали, і на світ почало благословитись. Не ловила ся, бач, мені риба, та й дичини, було, не гурт-то потраплю піймати. Річ така, бач, що не вмів, не привчив ся, як поміркував я потім. От пішов я раз до знахура, старого діда, що був таки стрільцем. Він жив на долині під самісїньким лісом. Розказую йому про те, а він мені й каже: — В неділю або велике свято яке зачни ти плести невод під церкою, як почнуть дяки співати „Іже Херувими“, а як стануть люде причащатись, скуй гачок на удку. От тоді все само так і полізе тобі в руки. А як будеш говіти, то задерж у роті причастє, завяжи в хусточку, візьми рушницю, зайди в ліс в саму гушавину, причепи на дубі, одлічи тридцять ступінів на захід сонця, та й стреляй, не дуже

розглядаючи, бо тобі зявиться або Христос на хресті розпятий, або твій батько, або мати, або те, що тобі наймиліше в світі. А як побоїшся брати причасте, то візьми який небудь образ.

— В першу таки неділю забрав я свої струменти в кишеню та й пішов в Покрівську церкву, що стоїть на камінні. Дивлюсь, з одного боку дворі зачинені, людей немає, неначе сам нечистий знав про те, та й порозганяв. Чую, почали „Херувими“; зачав я сітку, а опісля скував на каміні два гачки. А через тиждень почав я говіти та ззів причасте — бач, не зоглядівся та й страшно якось стало. Взяв я новий невеличкий образ св. Варвари та й побрів з рушницею в грабове над вечори. По дорозі ще зайшов в шинк, випив для сміливости з пів кварта горілки.

— А на дворі було світло й тихо. Знайшов я в лісі дуба гиллястого, зеленого, старого. Стоїть він так трохи на ярку, в самісінькім узирі, а коло його куші зеленої ліщини.

— Одміряв я тридцять ступнів, а в мене серце стукотить, ноги дріжать, руки тремтять, наче, борони Боже, в пропасниці.

— Повернув я назад, ще й рук не зв'ягає гаразд — дивлюсь, а під дубом, між двома кущами ліски, під широким зеленим гиллям стоїть моя покійна Одарка... бліда, як була перед смертю. Сонце світило на неї, а сині великі очі дивились на мене пильно й страшно... З'явилась так, як сиділа в той вечір зо мною поруч на призбі, коли до неї смерть прийшла...

— Голова моя заморочилась, зелений ліс закрутився в очах; щось загуло, зашуміло в ухах, і сам я не пам'ятав, що діялось зо мною.

— Очунююсь я, аж коло мене кругом маленькі пастушки стоять та дивляться, пороззявлявши роти. Сіра собака нюхала мою голову. По долині паслись воли. Встав я ніби зпросоння. Та й заснув же я гарно та міцно! — кажу хлопцям. — Отсе-ж я, хлопці, заблудив. Покажіть мені дорогу з ліса. Забув, бач, навіть дорогу. — І не знаю, чи то я гріх зробив, чи то мара одна з'явилась мені, чи то Бог покарав мене, чи

півкварта горілки зашкодила мені. З того часу не беру я рушниці в руки. Нехай вона згине...

На голові в Панька волоссе настовбурчилось, як щетина...

Зачервоніло над лісом небо, неначе кровю облило ся; зачервоніла нижче ліса в Росі вода. Між небом і водою став чорною попругою ліс та гора. Місяць скотив ся низенько й побілів. Густа роса посіла на всякій ростині. Привяле аж поскилене бадилле од пекучого сонця — піднімалось, як зпросоння, під свіжою росою, потягло ся, аж шелестіло, випрямляючи притомлене листє. Висока трава аж понахиляла верхи під важкою росою. Лист на дереві міцнішав, набираючись цілющої води небесної. Всякі квітки розкручували свої пупяночки, розгортували листочки, свіжі, хороші, як личко маленького дитяти. Розлили ся пахощі по над зеленою травою, по-над тихою водою. А пташки без перестану, без спини, виспівували, скільки сили в їх було.

— Годі! Кидаймо! — промовив дід Паиас. — Хвалити Бога, риби доволі.

Пристали рибалки до берега, витягають човни на берег, розкидають мокрі сітки по лозах. Запахло по березі баговиннєм, мулом та рибячою сирістю.

— Що-ж то за вози стоять ондечки під скелями? — каже Панько.

— Он гляньте, діду! Мабуть, хтось їхав до млинів та не потрапив. Але як же воно влізло аж під сі скелі?

— Де ти в недовірка бачиш ті вози? — спитав дід. — Та то куші верболозу! Протри лиш баньки! Ти спати хочеш.

Дід засміяв ся.

— Ог я так ніколи не вгляжу возів там, де куші стирчать — казав дід.

Тягне дід човна стежкою між густими лозами та й став.

— Паньку! Ходи сюди, будь ласкав! Зжени отого вола — ліг саме на стежці. Може й справді хто заплутав ся тут між кущами та ночує.

Дід Панас, не дожидаючись Панька, штурхнув веслом під бік того вола. Весло задзвеніло об камінь.

— Ви й справді, дїду, не бачите возів, та тільки воли бачите, де камінне лежить! — промовив Панько регочучись.

— Е! враг його матері! старий же я став. — промовив дід. — Чи підеш до дому, Паньку? бо я, мабуть, ляжу отут під вербою та одпочину трохи, поки сонце зійде.

Впав дід на траву, підклавши два кулаки в голову, та й заснув, прикрившись свитиною.

В містечку почався шум. Забрехали собаки, заревали корови та телята, обзиваючись до корів. Ціла отара овець та кіз, ягнят, козинят мекала та бекала. Співали півні, кричали гуси. Почувся людський гомін, крик. Все те галасування то піднімалося разом, то затихало, а звідтіль одрізнявся голосний крик корови, або півня.

Викотилось з-за ліса красне та пишне сонце. Пішли люде в поле на роботу. Піднявся дід Панас з верболозу, вмився на березі, втерся рукавом і тихо бубонів святу молитву, хрестячись в-ряди годи. Швидко потім жидівка чистила під шинком рибу, а жид одмірював дідови пів кварти горілки...

*

*

*

Двадцять три роки ловив дід Панас рибу. За те-ж йому й смерть, мабуть, на роду була написана од води.

Весною була дуже велика вода в Росі, що й люде на-силу таку воду запам'ятають. Позаливала вода луги, сїнокоси, позносила млини, навіть позвалювала хати, що стояли низько над водою. А між скелями та по камінні ревла Рось, крутила ся як на лотоках вода.

Не вважаючи на теє, дід Панас, вихиливши пів кварта горілки, поплив ловити рибу. Чи він не встеріг ся, чи тим, що зайве випив, ухопила вода човен з не-обережним дідом та й поперла в шум на саму би-стрину, де було багацько каміння. Летів човен з дідом як стріла, тільки борода дідова манячила... Кинула хвиля човном, як тріскою, з високого каміння, що че-рез його лила ся, як навіжена, бистра вода. Сховав ся рибалка дід Панас під водою з човном і по сей день... Оддячила там своєму ворогови риба.

1. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 2. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 3. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 4. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 5. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 6. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 7. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 8. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 9. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из
 10. Водяной знак. Водяной знак, состоящий из

№ 11. Проф. **М. Грушевський**, Про українську мову і українську школу. (З портретом і біографією автора).

№ 12. **М. Порш**, Про автономію України.

№ 13. **Б. Свідерський**, Економічні нариси.

Готують ся до друку:

№ 14. Проф. **М. Грушевський**, Одність чи розпад? (Про українську справу в Росії) й інші книжечки.

В третій десяток увійдуть твори **М. Кропивницького** (По ревізії), **Ів. Тобілевича** (Карпенка Карого), **Ст. Руданського** (Співомовки), **П. Мирного** (Лови), **Б. Грінченка** (Байда), **О. Мартовича**, **М. Коцюбинського** („Persona grata“) й ин., а також вибрані твори з української народньої словесности.

Набувати книжечки „ВІДРОДЖЕННЯ“ можна в кожній українській книгарні.

46.105

30090/7. A

:: **Всякі українські книжки
і часописі можна дістати
в отсих українських
:: книгарнях: ::**

У Києві:

1. **Українська Книгарня**, ред. Літ. Наук. Вістника, Фундуклеївська, 12.
2. **Українська Книгарня**, ул. Безаковська, 8.
3. **Крамниця „Час“**, В. Володимирська, 53.

В Полтаві:

1. **Українська Книгарня**, Петровська ул., д. Ворожейкина.
2. **Книгарня Г. Маркевича**, Бульвар І. Котляревського.

В **Катеринославі**: Книгарня Лозинської, Проспект.

В **Харкові**: „Українська Книгарня“, Петровський пер., 48.

В **Одесі**: Книгарня „Діло“, Преображенська, 11.

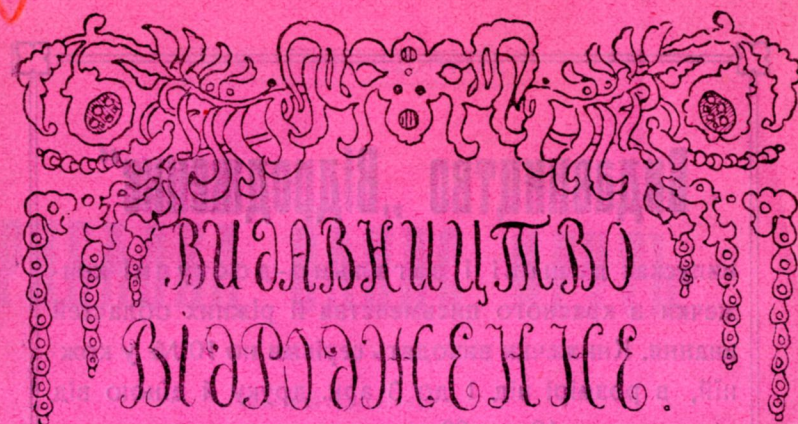
В **Катеринодарі**: „Українська Книгарня“, Катерининська, 34.

В **Житомирі**: Книгарня Совинського.

КИЇВ. 1913

Накладом Видавництва „Відродження“.
З друкарні 5. Київської Спілки.

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ.

РИБАЛКА ПАНАС КРУТЬ.

ОПОВІДАННЯ.

№ 7.

ЦІНА 10 КОП.